Ali ÇELİK, *Erzurum Tifnik Köyü/Altınbulak Köyü Halk Edebiyatı*, Yay. Haz. Cengiz GÖKŞEN, Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2020, ISBN:978-625-7707-16-9, 267 sayfa.

Doç. Dr. Emine ÇAKIR*

Prof. Dr. Ali Çelik'in 1971 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim dalında, merhum Prof. Dr. Muhan Bali danışmanlığında hazırladığı lisans bitirme tezini aynı zamanda Çelik'in de öğrencisi olan Prof. Dr. Cengiz Gökşen, tam yarım asır sonra 2020 yılında *Tifnik/Altınbulak Köyü Halk Edebiyatı* adıyla yayıma hazırlamıştır. Gökşen, bu eseri hazırlarken daktilo ve yazımdan kaynaklanan hatalar haricinde en ufak bir değişiklik yapmadığını ve hiçbir sansüre tabi tutmadan eseri yayımladığını ifade eder. Çelik'in akademik yolculuğunun başlangıcında önemli bir yerde duran, lisans öğrencisiyken özenle ve gayretle hazırladığı bu bitirme çalışması, onun hocaları tarafından fark edilmesini, takdir edilmesini sağlar ve gelecekte bu alanda ilerleyeceğinin önemli bir işareti olarak görülür.

Bu çalışmanın Dr. Mehmet Tuğrul'un köy monografisi olan *Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı (1969*) adlı doktora tezinden sonra halkbilimi alanında yapılmış ilk ve önemli eserlerden biri olduğu söylenebilir. Prof. Dr. Muhan Bali bu çalışmanın hazırlanmasında Çelik'ten, Tuğrul'un doktora çalışmasını örnek almasını ister. Bu açıdan biçimsel olarak her iki eser birbirine benzemektedir.

Eser; ön söz ve ikinci ön sözden oluşmaktadır. İlk ön sözde; halk edebiyatı unsuru olarak 18 masal, 30 fıkra, 190 bilmece, 272 atasözü, 65 mâni ve diğer türlerden oluşan destan, türkü, oyun, batıl inanç, yemin, örf ve âdetler, alkış kargış ve küfürle ilgili birçok malzemenin kaydedildiği bilgisine yer verilmiştir. Özellikle ikinci ön sözde, Prof. Dr. Cengiz Gökşen'in Prof. Dr. Ali Çelik ile yaptığı söyleşi, derleme tarihi açısından sözlü tarih kaydı olarak önemli bir yerde durmaktadır. Eserin vücuda getiriliş hikâyesinin detaylı bir şekilde aktarıldığı bu söyleşide Çelik'in o dönemin şartlarında nasıl bir ortamda çalıştığı ve nasıl bir yöntem izlediği anılarından hareketle ortaya konulmuştur. Özellikle alan araştırması çalışan/çalışacak araştırmacıların ve öğrencilerin yararlanacağı deneyim ve tecrübelerin yer aldığı bu söyleşi, alan hocalarının öğrencilerine derlemeyle ilgili konuları anlattığı derslerde başvurabileceği önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. "Alanda derlemeci nasıl olmalıdır?" sorusunu yanıtlayan Çelik'in bu söyleşisi, araştırmacılar için yol gösterici olacaktır ki Çelik amacını "Bunları, derleme yapacak öğrencilerimiz ve genç meslektaşlarımız için anlatıyorum." diyerek bu fikrimizi açıkça destekler. Ayrıca "Alanda el gibi kabul edilmemenin ve bizim Ali Hoca olmanın" formülünü de anlatan Çelik, "İlimde ayıp olmaz." söyleminin de arkasında durarak o dönemin şartlarıyla mukayese edildiğinde ne kadar güç de olsa cinsellikle ilgili fıkraları yayımlama cesareti gösterir.

Çelik, dönemin imkânları nispetinde ses kayıt cihazı dahi bulmanın imkânsızlığı neticesinde dinlediklerini herhangi bir teknolojik aygıt kullanmadan duyduğu gibi birebir bölgenin yerel ağız özelliklerine sadık kalarak yazıya geçirdiğini, akşam eve gelince gaz lambası altında bu verileri sıcağı sıcağına deşifre etmek zorunda kaldığını, bilgisayar ve fotokopi imkânlarının olmadığı o dönemde verilerini daktilo edebilmek ve çoğaltabilmek

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Toplumsal Uygulamalar Anabilim Dalı, eminecakir.thb@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2196-5592.

için merhum ağabeyinden ve ağabeyinin arkadaşlarından yardım aldığını, kısacası karşılaştığı zorluklardan bahsederken aynı zamanda danışman hocası Prof. Dr. Muhan Bali ve diğer bölüm hocalarının nasıl takdirini kazandığını da yine anılarında "daha dün yaşanmış" gibi samimi, detaylı ve vefalı bir üslupla anlatır.

Çelik, çalışmasına öz eleştiride de bulunur ve tezin en zayıf bölümünün incelemeler olduğunu ifade eder. Eserin ön sözünde tezine şubat ayında başlayıp haziran ayında tamamladığını belirten Çelik'in bu beş aylık süreçte "derleme, deşifre, daktilo etme ve çoğaltma" gibi o dönemin şartları göz önünde tutulduğunda incelemelerin kendi ifadesiyle zayıf olması normal kabul edilmeli ve bu durum sürenin kısıtlı olmasıyla ve dönemin imkânlarıyla açıklanmalıdır. Anadolu'nun Tifnik/Altınbulak köyüne henüz televizyon, internet ve hatta elektrik gibi teknolojinin dahi ulaşmadığı bir dönemde Çelik'in köyden derlediği halk edebiyatı ve halk bilimi unsurlarını içeren bu tez, kültürün kaybolmaması ve unutulup gitmemesi için önemli bir gayret olarak görülmelidir.

Eserin "İçindekiler" kısmı, üç bölümden oluşmaktadır: 1. Bölüm: Köy Hakkında Genel Bilgiler, 2. Bölüm: Halk Edebiyatı Örnekleri, 3. Bölüm: Metinler Üzerinde İncelemeler'dir. Ayrıca son kısımda "Kaynak kişilerin Kimlikleri", "Sözlük", "Bibliyografya" ve "İndeks"e yer verilmiştir. Birinci Bölümde köyün adının menşei, Tifnik (Altunbulak) köyünün coğrafi durumu, tarihi, nüfus durumu ve nüfus hareketleri, ekonomik hayatı (topraklar ve sular, hayvancılık, ticaret, barınma ve beslenme), köy takvimi ve son olarak köyün sosyal hayatı ve kültürel durumu hakkında bilgiye yer verilmiştir. İkinci Bölümde ise masal, fıkra, destan, türkü, mâni, bilmece, oyun, atasözleri ve deyimler, batıl inançlar, yeminler, örf ve âdetler (Tifnik köyü düğün âdetleri), alkış kargış ve küfürler hakkında derlemeler yer almaktadır. A. Masallar (Aslan Ehmet, Avcı Mehmed, Cazı Gaynana, Çeloğlan, Çelolağlan, Dair Mürze ile Zörhe, Ehmed ilen Mehmet, Gorhah Çöşe, Hasan Bec, Heçat, Heçat, Heçat, Üç Bacı, Kel Oğlan, Kosunoğlu ve Gırat/Kosunoğlu'nun Eşkıya Oluşu, Tenbel Ehmet, Yeddi Başlı Dev olmak üzere 18 masala yer verir. B. Fıkralar (Belirli şahıslarla ilgili fıkralar, cinsi münasebetlerle ilgili fıkralar, diğer konularla ilgili fıkralar), C. Destanlar, D. Türküler, E. Maniler, F. Bilmeceler, G. Oyunlar (düğünlerde oynanan oyunlar, kadın oyunları, erkek oyunları), H. Ata sözleri ve deyimler, İ. Batıl İnançlar, J. Yeminler, K. Örf ve Âdetler (Tifnik köyü düğün âdetleri), L. Alkış, Kargış ve Küfürler. Üçüncü Bölümde, masallar ve fıkralar incelenmiştir.

Kaynak kişilerin kimlikleri konusunda "adı soyadı, yaşı, öğrenim durumu, köyle ilgisi (yerli mi olduğu yoksa dışarıdan mı geldiği), verdiği malzeme sayısı, dinî inancı ve ustası/kimden dinlediği" gibi hususlarda bilgi verilmiştir. Kaynak kişi hakkında bilgi verilirken nelerin ölçüt alındığını göstermesi açısından bu bilgiler önemlidir. Örneğin dinî inancını yazma durumu, günümüz derleme yaklaşımlarında genellikle tercih edilmemektedir. Ayrıca dipnotta kaynak kişilerden vefat edenler varsa vefat tarihleri ve gerekçeleri hakkında da malumat verilmiştir. Yakın tarih olarak 2017, 2018 yıllarında kaynak kişilerin bilgilerinin güncellendiği göz önünde tutulursa bu durum Çelik'in, köyle ve kaynak kişileriyle irtibatını hâlâ koparmadığını da göstermektedir. Kaynak kişilerin bilgilerinden sonra "Sözlük" kısmına yer verilmiştir. Çelik, yerel ağız özelliklerinden dolayı anlaşılması güç olan kelimeleri burada açıklar. Çelik'in yerel ağız özelliklerine sadık kalması, çalışmayı folklor disiplini dışında dilbilim alanı araştırmacıları için de önemli bir başvuru kaynağı hâline getirmektedir.

Çelik, Bibliyografya kısmında ise üç kaynağa yer verir: Mehmet Tuğrul: Mahmutgazi Köyü Halk Edebiyatı (Menkâbe, Hikâye, Masal, Fıkra). İstanbul, 1969, MEB; Süheyla Efe-Uğurol Barlas: Kütahya Düğün Âdetleri, İstanbul, 1963, Yurttaş Kitabevi Folklor Yayınları; Şükrü Elçin: Türk Bilmeceleri, İstanbul, 1970, MEB. Son kısımda ise İndeks yer alır. Eserde fotoğraf ve grafik tasarımlara da yer verilmiştir.

Çelik, "Bilmeceler" bölümünde 195 bilmece derlediğini ve bu bilmeceleri oturma odalarında, sokakta, okulda çeşitli şekillerde tespit ettiğini ifade eder ve bilmecelerin incelenmesi konusunda Şükrü Elçin'in "Türk Bilmeceleri" kitabındaki tasnifi örnek aldığını belirtir. Geleneksel halk tiyatrosu özelinde 11 köy seyirlik oyunu derler. 289 atasözü, alkış, kargış, batıl inançlar ve küfürlere yer verir. Oyunları ise düğünlerde oynanan oyunlar olarak sınırlandırır, kadın ve erkek oyunları şeklinde ayrı ayrı inceler. Örf ve âdetler başlığı altında ise evlenme geçiş ritüeli hakkında bilgi verir. Görücü, isteme, nişan, yüz görümü, düğün, kısır gecesi, zilif kesme, ayak dönmesi gibi alt başlıklar altında bilgi verir.

"Metinler Üzerine İncelemeler" adlı üçüncü bölümde ise Çelik, masalları ve fıkraları tasnifleyerek analiz eder. Ayrıca Çelik, masalları sınıflandırırken Dr. Mehmet Tuğrul'un doktora çalışmasından yararlandığını belirtir. Özellikle masal anlatımı ve anlatıcısı konusunda ifade ettikleri 1922'de Ziya Gökalp'ın "Masallar Nasıl Toplanmalı?" makalesinde dile getirdikleriyle örtüşmektedir. O dönemde hemen her evde radyo olmasını ki -Çelik köyde 50 radyonun varlığını tespit etmiştir- masal anlatıcılığının ortadan kalkmasında bir gerekçe olarak sunar. Çelik'in 1970'te teknoloji-kültür ilişkisi odağında ifade ettiği bu tespit, kültür koruma ve kültürel aktarım yaklaşımları açısından kayda değerdir. Çelik'in masalları incelediği bu bölümde; masal anlatıcısının kimliği, derleme imkânları, masal dinleyicisi gibi konulardaki tespitleri masal çalışmaları açısından öncül bulgular olarak değerlendirilmelidir.

Lisans düzeyindeki çalışmaların niteliğinin günümüzde tartışıldığı düşünüldüğünde bundan yarım asır önce derleme imkânlarının, teknolojinin ve ulaşımın çok güç olduğu bir dönemde özenle hazırlanan ve alanda "bitirme tezi" olarak örnek gösterilen bu çalışmanın önemi daha iyi anlaşılabilir. Tezin adı her ne kadar "halk edebiyatı" olsa da tezde, sözlü anlatımların yanı sıra halk mimarisinden halk mutfağına, halk takviminden halk hukukuna, toplumsal uygulama ve ritüellerden doğa ve evrenle ilgili uygulamalara birçok konuda önemli veriler kaydedilmiştir.

Kültür koruma yaklaşımı olarak derleme, deşifre ve kaydetmenin önemi Çelik'in (2020) kendi ifadesiyle daha iyi anlaşılacaktır: "Bastıracağın bu eserin içindeki her şey, bir daha ele geçmeyecek olduğu için çok kıymetli. Bu malzemeleri aldığımız insanların birçoğu fânî dünyayı çoktan terk eyledi ve onlarla birlikte bildikleri her şey de toprak oldu. Hayatta olanların çoğu da bildiklerini unuttu."

Bu bitirme tezi, dönemin imkânları düşünüldüğünde bugün sadece lisans değil yüksek lisans ve doktora öğrencileri için de takdire şayan bir örnek olarak gösterilmelidir. Bu eser, derleme işini "Selin önünden kütük kurtarmak" olarak gören Çelik'in gayretinin sonucudur. Günümüzde selin, eskisi kadar kütük getirmediği ve sel önünden kütük toplamamın eskisi kadar teveccüh edilen bir durum olmadığı göz önünde tutulduğunda Çelik'in ve eseri yayına hazırlayan Gökşen'in bu çabası daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Çelik, Ali. *Erzurum Tifnik/Altınbulak Köyü Halk Edebiyatı.* Yay. Hzl. Cengiz Gökşen. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.